

ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE
FAKULTA ARCHITEKTURY

TEZE K DISERTAČNÍ PRÁCI

České vysoké učení technické v Praze
Fakulta architektury
15113 Ústav teorie a dějin architektury

Ing. arch. Vojtěch Sigmund

Sociální bydlení – participace a stavba svépomocí

doktorský studijní program • **Architektura a urbanismus**

studijní obor • **Architektura, teorie a tvorba**

Teze disertace k získání akademického titulu "doktor", ve zkratce
"Ph.D."

Praha, únor 2019

Disertační práce byla vypracována v prezenční formě doktorského studia
na Ústavu navrhování III Fakulty architektury ČVUT v Praze.

Uchazeč: Ing. arch. Vojtěch Sigmund

Školitel: doc. Ing. Michaela Brožová
Ústavu navrhování III
Fakulta architektury ČVUT
Thákurova 9
166 34 Praha 6

Oponenti:

.....

Teze byly rozeslány dne:

Obhajoba disertace se koná dne v hod. před komisí pro obhajobu disertační práce ve studijním oboru *architektura – teorie a tvorba* v zasedací místnosti č. Fakulty architektury ČVUT v Praze.

S disertací je možno se seznámit na děkanátu Fakulty architektury ČVUT v Praze, oddělení pro vědeckou a výzkumnou činnost, Thákurova 9, 166 34 Praha 6.

OBSAH

1. Úvod	3
2. Současný stav problematiky.....	5
3. Cíle disertační práce	12
4. Metody zpracování.....	13
5. Výsledky výzkumu	17
6. Závěr	24
7. Literatura.....	29
8. Seznam prací a publikací.....	31
9. Summary.....	33

Annotation

The Czech Republic lacks the social housing and the law that would regulate it. Real estate and rent prices have risen violently and housing inaccessibility is becoming a real threat to more and more people. The dissertation thesis presents participation of future inhabitants (including self-construction) as one of possible ways that could be implemented in the social housing construction.

The thesis examines the possibilities and limits of the implementation of an innovative approach that connects the theme of social housing with the theme of participation and self-construction, which requires a change of generally accepted paradigms. Today, social housing in the Czech Republic is perceived as rental housing, where there is no significant involvement of the inhabitants. The fact that there is no social housing law at the moment brings a chance to implement concepts of the participation and self-construction of social housing. Participation and self-construction of social housing enable people who participate to contribute to housing, acquire new skills and thus positively influence their integration into society and increase the chances of sustaining their economic self-sufficiency. Participation can also be a preventative means of combating long-term unemployment. It is an important principle that should be included in the preparatory phase of the projects. Involvement in the process can have many forms, such as participation in the project, financial participation, participation in housing management and, finally, physical participation in the construction - self-construction. The inclusion of participation and construction of self-help into the process of implementation of social housing shows many positive and should therefore be recognized as a full-fledged way of social housing.

Practical research in this thesis deals with the analysis of thirteen social housing projects realized in the Czech Republic as well as abroad, in which the participation was used. The results of the research prove that the use of these principles in the construction of social housing is beneficial – it increases the availability of own or rented housing for people living in insecure housing and overall improves the life situation of people with an uncertain future. The thesis also examines the influence of inhabitants participation on the design of social housing. Examples of the social housing where the local community was involved in the preparatory phase and where the self-construction was considerably used reflect this fact in the design of the project. This created

an innovative architecture that would not have been implemented if there were not considered using self-construction.

Considering important constraints due the inclusion of the principles of participation in the social housing construction, the following conclusions are being drawn:

1. Self-construction of social housing should be perceived as a means of complex social support.
2. The financial participation of future inhabitants of social housing brings significant advantages.
3. Residents should be involved in the process of social housing construction as much as possible.
4. The prerequisite for involvement of the inhabitants in the process of building social housing is the existence of a community and a functioning community center in the locality.
5. Workshops for participatory architecture are a recommended tool for community involvement.
6. The involvement of the local community in the process of the social housing construction influences the design and can lead to the creation of exceptional architecture.

1. ÚVOD

Téma dizertační práce bylo zvoleno jako reakce na aktuální situaci v České republice, kde naléhavě chybí státem podporované bydlení (respektive sociální bydlení). Komerční ubytovny, které nahrazují bydlení pro skupiny obyvatel, jež nedosáhnou na tržní nájemné, nemohou být z mnoha důvodů trvalou náhradou státem podporovaného bydlení. Životní podmínky na ubytovnách jsou nevyhovující, náklady jsou nepřiměřeně vysoké a obyvatelé nejsou zpravidla schopni zaplatit nájem bez státních příspěvků – nejde o dlouhodobé a koncepční řešení.

Stát a obce by měly tuto naléhavou situaci řešit a aktivně podporovat dostupnost bydlení. Vytvoření funkční koncepce by mělo být předmětem nového zákona o sociálním bydlení, jehož schválení je však dlouhodobě odkládáno.

Práce předkládá inovativní propojení tématu sociálního bydlení s tématem participace a stavby svépomocí, zkoumá možnosti a limity tohoto přístupu, který vyžaduje změnu zažitých paradigmat. V současné době prezentují předkládané koncepce v České republice sociální bydlení především jako bydlení nájemní, kde se nepředpokládá výraznější zapojení obyvatel.

Dizertační práce analyzuje příklady sociálního a dostupného bydlení, realizovaného v zahraničí, které má formu družstevní nebo vlastnickou a díky tomu usnadňuje implementaci principů participace. V těchto příkladech se pomocí zapojení obyvatel do procesu návrhu a realizace stavby podařilo snížit pořizovací náklady bydlení, zmírnit negativní efekt sociální segregace, anebo aktivovat obyvatele směrem k ekonomické soběstačnosti. V situaci, kdy je nedostatek dostupného bydlení alarmující a reálná délka cesty k jeho vzniku je nejistá, je třeba uvažovat i o těchto formách vlastnictví, jejichž vznik může být uspišen právě participací budoucích obyvatel. Záměrem práce je poukázat na pozitiva, která může participace obyvatel přinést, a posoudit také slabé stránky konceptu. Impulsem propojení tématu dostupnosti bydlení se svépomocnou výstavbou byla rostoucí míra dlouhodobé nezaměstnanosti v České republice, ke které docházelo do roku 2015.¹ „V posledních letech jsme svědky rekordně nízkých úrovní nezaměstnanosti a stejně tak i míra

¹ Pozn.: V letech 2009–2015 v ČR stoupala míra dlouhodobě nezaměstnaných, tzn. lidí, kteří jsou bez práce déle než 12 měsíců. Od roku 2015 dlouhodobá nezaměstnanost klesá.

dlouhodobé nezaměstnanosti klesá.“² Nicméně ve 3. čtvrtletí roku 2018 je v ČR evidováno 36 tis. dlouhodobě nezaměstnaných³, přičemž je možno se domnívat, že většina těchto lidí žije v nevyhovujícím bydlení, anebo jsou přímo ohroženi ztrátou bydlení. Myšlenka svépomocné stavby sociálního bydlení by mohla být jedním z možných řešení. Kromě nově vzniklých bytů by zároveň vznikla i nová pracovní místa a zvýšila by se kvalifikace na stavbě se podílejících obyvatel.

Participace na stavbě sociálního bydlení může mít mnoho forem. Nemusí se jednat pouze o participaci finanční, to je vložení vlastního kapitálu do stavby, nebo o samotnou účast na stavbě – stavbu svépomocí. Existují i jiné druhy participace, které mohou být uplatněny v procesu výstavby. Jedná se zejména o participaci na procesu přípravy projektu, zapojení budoucích obyvatel do rozhodování, jaký bude například standard bydlení, co všechno budou obsahovat společné prostory apod. Dalším možným způsobem je pak participace na správě bydlení. Záměrem dizertační práce je posoudit, které typy sociálního bydlení participaci umožňují, jaké formy participace při vzniku sociálního bydlení je možné aplikovat a pro které skupiny obyvatel nebo pro které lokality je participace vhodná a pro které nikoliv.

Dizertační práce se zejména zabývá architektonicko-estetickým aspektem a konstrukčními specifiky realizací staveb sociálního bydlení, realizovaných s využitím participace a zapojení místní komunity, respektive zkoumá, jakým způsobem ovlivňuje participace obyvatel a stavba svépomocí architekturu staveb sociálního bydlení.

² HOLÝ, Dalibor. Dlouhodobá nezaměstnanost je nejnižší od roku 1997. *Statistika&My* [online]. 2017(04) [cit. 2019-01-22]. ISSN 1804-7149. Dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2017/04/dlouhodobá-nezaměstnanost-je-nejnižší-od-roku-1997/>

³ ČSÚ [Český statistický úřad]. Dlouhodobá nezaměstnanost podle krajů (3. čtvrtletí 2018) [cit. 2019-01-22]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/61565944/25012818q343.pdf/f661b1bd-ae77-47b5-9e30-350cda9a8b74?version=1.2>

2. SOUČASNÝ STAV PROBLEMATIKY

Existuje množství literatury, která s tématem svépomocně realizovaného sociálního bydlení a participace přímo či nepřímo souvisí. Dostupné zdroje lze rozdělit do několika skupin, přičemž každý z nich nahlíží na téma z jiného úhlu pohledu.

Jednak se jedná o knihy zabývající se obecně bydlením a architekturou.

Stěžejním dílem pro danou problematiku je publikace *A Right To Build: The Next Mass-Housebuilding Industry*, kterou v roce 2011 vydala Fakulta architektury univerzity v Sheffieldu společně s platformou Architecture 00:/. Tato kniha prezentuje svépomocné a participativní stavění jako jeden z možných léků na současnou bytovou krizi ve Velké Británii. Porovnává přitom situaci na trhu s bydlením s ostatními zeměmi Evropské unie, včetně České republiky. Uvádí příklady svépomocně realizovaných staveb kolektivního bydlení a detailně rozebírá aspekty takového přístupu. Řešeny jsou otázky financování a formy vlastnictví, legislativa spojená s povolováním svépomocných staveb, participace obyvatel při návrhu stavby, hustota zastavění apod. V závěru jsou popsány tři možné modely bytové výstavby pro 21. století.

Hodnotným zdrojem pro pochopení této problematiky jsou koncepce a strategie týkající se otázek bydlení, které vydala různá ministerstva a vládní agentury. V těchto materiálech je možno nalézt množství doporučení a příkladů dobré praxe. Je to zejména *Strategie pro sociální začleňování v období 2014–2020*⁴ (Ministerstvo práce a sociálních věcí), *Strategie romské integrace do roku 2020*⁵ (Ministr pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu) a předchozí verze tohoto dokumentu, dále pak množství publikací vládní Agentury pro sociální začleňování. Inspirujícím dokumentem této agentury je například *Podmínka zaměstnávání 10 % dlouhodobě nezaměstnaných osob ve veřejných zakázkách*, která umožňuje obcím vložit tuto podmínku do zadávací dokumentace výběrových řízení na veřejné zakázky. Například město Most uplatnilo podmínku zaměstnávání 10 % dlouhodobě nezaměstnaných osob u čtyř veřejných zakázek vypsanych

4 Strategie sociálního začleňování 2014–2020. In: MPSV 2014. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf.

5 Strategie romské integrace do roku 2020. 2014. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jiri-dienstbier/aktualne/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.docx>.

na rekonstrukce panelových domů na sídlišti Chanov.⁶ Další podobnou publikací je materiál s názvem *Sociální vyloučení: Dobrá praxe a řešení. Manuál pro obce.*⁷

Historií bydlení a potažmo architektury obecně se zabývá nepřeberné množství knih. Za všechny je možno jmenovat publikaci *Kapitoly z historie bydlení*⁸, která je společným dílem autorského kolektivu pedagogů Fakulty architektury ČVUT a podrobně rozebírá vývoj bydlení v českých zemích od raného středověku po současnost. Zajímavou kapitolu družstevní bytové výstavby historicky mapuje kniha *Česká stavební a bytová družstva*⁹ a také výstava Muzea družstevnictví DA ČR v Praze.

Stejně tak stavbě svépomocí se jak v minulosti, tak v současnosti věnuje velké množství publikací. K těm nejaktuálnějším patří *Stavíme dům* z roku 2009¹⁰, nicméně i starší knihy (např. *Stavba svépomocí* z roku 1985¹¹) mohou obsahovat cenné poznatky. Dizertační práce zkoumá kromě klasických stavebních materiálů a konstrukčních systémů také ty, které jsou vnímány jako alternativní. Přírodní materiály, jako například nepálená hlína nebo slaměné balíky, mohou být vhodným řešením pro stavbu svépomocí. Zde nelze nejmenovat profesora Gernota Minkeho, který ve svých knihách podrobně analyzuje nepálenou hlínu a slámu za účelem jejich využití na stavbu domů, přičemž tak činí s příslovečnou německou pečlivostí. Na rozdíl od některých populárních knih, zabývajících se hliněným stavitelstvím, jsou závěry v této knize podloženy vědeckou prací a celoživotním zaměřením autora. Gernot Minke působí jako vysokoškolský pedagog na Univerzitě v Kasselu, kde v rámci studijního oboru Architektura vede výzkumnou laboratoř pro experimentální stavitelství.

-
- 6 ZEMAN, Václav. ÚŘAD VLÁDY ČR – AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ V ROMSKÝCH LOKALITÁCH. *Podmínka zaměstnání 10 % dlouhodobě nezaměstnaných osob ve veřejných zakázkách*. Praha, 2012. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-k-oblasti-zamestnanost/podminka-zamestnavani-10-procent-dlouhodobě-nezamestnaných-osob-ve-verejnych-zakazkach-asz-2011/download>.
- 7 Sociální vyloučení: Dobrá praxe a řešení. Manuál pro obce. *Společně k bezpečí o. s.* [online]. 2009 [cit. 16. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/soc-vyloucení-dobra-praxe-resení-pdf.aspx>.
- 8 DULLA, Matúš. *Kapitoly z historie bydlení*. 1. vyd. Praha: České vysoké učení technické, 2014.
- 9 KUBIŠTA, Hynek. *Česká stavební a bytová družstva*. Praha, 1935.
- 10 STÁREK, Zbyněk. *Stavíme dům: Průvodce stavebníka od základů až po hrubou stavbu domu*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2009.
- 11 MĚŠŤAN, Radomír. *Stavba svépomocí*. 2. nezměn. vyd. Praha: Nakladatelství technické literatury, 1985.

Pro pochopení sociologického aspektu problematiky lze čerpat z literatury Sociologického ústavu Akademie věd České republiky. V Čechách je nejvýznamnější osobností této oblasti Martin Lux, sociolog, který se zaměřuje na sociologii bydlení a na socioekonomii. Zabývá se mimo jiné dostupností bydlení pro sociálně vyloučené v ČR a hledá řešení pro její zvyšování. Ve svých knihách a odborných článcích upozorňuje na potřebu existence fungujícího systému státem podporovaného bydlení a nájemního bydlení všeobecně. Je autorem významné knihy *Bydlení – věc veřejná* z roku 2002. Tato a další díla tvoří teoretickou základnu pro výzkum.

Dalšími zdroji mohou být publikace autorů, kteří se věnují specifickým aspektům architektonické tvorby. Například Irena Šestáková se zaměřuje na bezbariérovost staveb a je autorkou skript *Stavby pro sociální služby*. Ačkoliv je tento studijní text primárně zaměřen na stavby zdravotnické, jedná se o hodnotný zdroj informací. Pro potřeby tématu dizertační práce je nejcennější úvodní část této publikace, shrnující dějiny sociálních staveb.

Zcela klíčová je pak znalost platné legislativy České republiky v oboru, zejména Stavebního zákona, Obecně technických požadavků na výstavbu a norem pro bytové stavby a dalších.

Sociální bydlení

V odborné terminologii není definice sociálního bydlení pevně ukotvena. Ani ve světě neexistuje jednotná definice této formy bydlení a různé země vnímají institut sociálního bydlení odlišným způsobem. Neexistuje žádná obecná definice výrazu „sociální bydlení“ platná v celé Evropě, z níž by vyplýval právní status pronajímatele, režim pronájmu, metoda financování či cílová populace v závislosti na dané zemi. Publikace *Sociální bydlení v EU* z roku 2013 uvádí, že „všechny členské státy Evropské unie se při vymezení sociálního bydlení shodují na třech prvcích: smyslem sociálního bydlení je obecný zájem, účelem je zvýšení nabídky cenově dostupného bydlení a konkrétní cíle sociálního bydlení se týkají sociálně-ekonomického statusu nebo přítomnosti rizikových faktorů. Kromě výše zmíněných podobností neexistuje žádná společná oficiální definice výrazu „sociální bydlení“ platná pro celou Evropu. Ani tento samotný pojem není využíván ve všech 27 členských státech EU. Například: Rakousko používá výrazy „bydlení s omezeným ziskem“ nebo „lidové bydlení“; Dánsko používá výrazy „společné bydlení“ nebo „neziskové bydlení“; Francie používá výraz „bydlení za mírný

nájem“; Německo využívá výraz „podpora bydlení“, Španělsko „chráněné bydlení“ a Švédsko „bydlení formou veřejné služby“.¹²

V této práci bude jakožto sociální uvažováno takové bydlení, jež splňuje požadavky bytových staveb dle platné legislativy a je poskytováno k pronájmu nebo k prodeji za ceny dostupné těm, kteří nejsou schopni soutěžit na otevřeném trhu.

Sociální bydlení je většinou bydlením nájemním, poskytovaným jednotlivcům a rodinám, které na pořízení vlastního bydlení nedosáhnou.

V souvislosti s finanční participací obyvatel sociálního bydlení je důležitá forma vlastnictví sociálního bydlení. „Sociální bydlení se ve většině zemí poskytuje jako nájemní bydlení, prodej bytů je však v mnoha zemích též možný. Dále některé země nabízejí přechodovou možnost sdíleného vlastnictví, kdy si nájemníci zakoupí podíl na bytu a platí nájem za zbývající část. Tento přístup je stále více uplatňován ve Spojeném království. Jiné země, včetně některých zemí ze Středozeří (například Kypru, Řecka a Španělska), poskytují sociální bydlení jako bydlení, které se prodává za nízkou cenu. Nájemní sociální bydlení je zastoupeno ve všech členských státech kromě Řecka, vlastnictví bytových jednotek není zastoupeno v severní Evropě ani ve většině zemí východní Evropy. Na sdílené vlastnictví lze narazit v některých zemích, nicméně bez konkrétních geografických tendencí.“¹³

Návrh zákona o sociálním bydlení (z r. 2017)

Předpokládalo se, že se navrhovaný zákon bude týkat poskytnutí bydlení pro lidi, kteří jsou ve stavu „materiální deprivace“ neboli chudoby. Podle ČSÚ bylo v roce 2016 příjmovou chudobou ohroženo 9,7 % obyvatel Česka – tj. zhruba 1,02 milionu osob.¹⁴ Návrh zákona počítal se skupinou „zvláště zranitelných osob v bytové nouzi“, kterým měly být dostupné nebo sociální byty

12 *Sociální bydlení v EU*, Evropský parlament, Brusel 2013.
Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/c73c2300-eb55-4274-9a38-da1d1e89cd45/Socialni-bydleni-v-EU.pdf>

13 *Sociální bydlení v EU*, Evropský parlament, Brusel 2013.
Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/c73c2300-eb55-4274-9a38-da1d1e89cd45/Socialni-bydleni-v-EU.pdf>

14 ČSÚ [Český statistický úřad]. Příjmovou chudobou byl vloni ohrožen téměř každý desátý Čech. 24.4.2017 [cit. 2019-01-22]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmovou-chudobou-byl-vloni-ohrozen-temer-kazdy-desaty-cech>.

přidělovány přednostně v co nejkratší možné lhůtě.¹⁵ Odhady počtu osob ohrožených ztrátou bydlení se v roce 2016 pohybovaly kolem 119 tis.¹⁶ Obce měly zřizovat sociální bytový fond podle svých potřeb. Stát jim měl poskytnout dotaci na zřízení těchto bytů. Vláda měla stanovovat výši nájemného. Velikost bytu měla odpovídat počtu osob, které by v bytě bydleli. Část bytů měla být upravena pro bezbariérové užívání.

Připravovaný zákon o sociálním bydlení měl dát obcím povinnost zřizovat sociální bydlení. Proti této povinnosti protestovali obce prostřednictvím Svazem měst a obcí ČR. Tento protest obcí byl podpořen MMR ČR, které se postavilo na stranu obcí. Po koaličních jednáních byla nakonec povinnost obcí zřizovat sociální bydlení na poslední chvíli vyňata z návrhu zákona. I přesto nakonec zákon nebyl schválen, resp. nestihl se schválit za minulé období vlády a nyní se zdá, že není prioritou vlády. Současná vládní koalice a ministryně pro místní rozvoj Klára Dostálová (nestr. za ANO) mluví o *Programu výstavba*, který by měl obcím poskytnout potřebné finanční prostředky na výstavbu sociálních bytů. Kritici namítají, že součástí původního návrhu zákona o sociálním bydlení byla také sociální práce, kterou tzv. Program výstavba neřeší.¹⁷

Současně nejen ministryně pro místní rozvoj mluví o potřebě „zákona o dostupném bydlení“ a o krizi bydlení středních vrstev. Ve větších městech v ČR vznikl akutní problém s dostupností bydlení nejen pro nejchudší skupiny obyvatel, ale i pro zaměstnané mladé jednotlivce a rodiny.

Pojem participace

„Participace (z lat. partem capere, mít podíl) znamená sdílení něčeho, účast nebo podílení se na něčem.“¹⁸

¹⁵ MACELA, Miloslav. Sociální bydlení v České republice: Pokus číslo tři, I. část. Obec a finance [online]. 2016(04) [cit. 2019-01-22]. Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6724892>.

¹⁶ MPSV. Vyhodnocení průzkumu řešení bezdomovectví v obcích s rozšířenou působností [cit. 2019-01-22]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/24488/Vyhodnoceni_pruzkumu_reseni_bezdomovectvi_v_obcich_s_rozsirenou_pusobnosti.pdf.

¹⁷ Proč nemáme zákon o sociálním bydlení? 31.10.2018, pořad 90' ČT24, Host: Klára Dostálová /nestr. za ANO/, Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/11412378947-90-ct24/218411058131031/obsah/653939-spory-kolem-zakona-o-socialnim-bydleni-klara-dostalova>.

¹⁸ Participace. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2019-02-14]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Participace>

Cizí slovo participace je ve výkladovém slovníku uvedeno českými homonymy „účasť, podíl“ – tato slova vyjadřují podstatu pojmu, jež je užíván v souvislosti s účastí na rozhodnutích. Často jej vnímáme v sousloví "občanská participace", jež se dostalo do běžného slovníku s utvářením občanské společnosti po roce 1989 – účast občanů na věcech veřejných je podmíněna dostatečnou informovaností společnosti a umožněním účasti veřejnosti při některých rozhodnutích.

Participativní plánování je přístup, kdy se skupina lidí zapojuje do tvorby rozhodnutí, která se jich dotýká. V našich končinách jde o poměrně nový fenomén. V nevládním sektoru je často participace cílové skupiny podmínkou získání grantů a dotací – očekává se účast těch, koho se aktivity mají dotýkat. Angažované a sociální umění často pracuje s účastí laiků na uměleckých projektech a performancích – např. akce Kateřiny Šedé.

Zapojení osob sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených se zabývá publikace *Strategie sociálního začleňování 2014–2020*, kterou vydalo MPSV v roce 2014. „Participace znamená podporu demokratických procesů a principů. To má význam zvláště v obdobích, kdy atmosféra ve společnosti není nakloněná různosti, mnohosti a otevřenosti. Veřejná debata o participaci může způsobit procitnutí k vědomí lidských práv, jejich ochrany a podpory. Participace lidí se zájtem chudoby znamená rovněž účinnou zpětnou vazbu, jaká je základem pro dobré vládnutí.“¹⁹

Participativní architektura jako prostředek zapojení uživatelů do tvorby obytného prostředí

„Participace je bytostně politická, nikoliv však ve smyslu stranické politiky, ale tím, že ovlivňuje životy lidí“²⁰ „Participace je východisko, kde architektura přiznává svoji neschopnost naplnit všechny potřeby jen ze své pozice a přizývá uživatele, aby svými vědomostmi přispěli k vytvoření lepšího

¹⁹ *Strategie sociálního začleňování 2014–2020*. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf.

²⁰ V orig. "Participation in inherently political, not in the party political sense of the word, but in the sense that it affects people's lives." TILL, Jeremy, 2005. The negotiation of hope. V: Collected Writings [online]. Dostupné na: https://jeremytill.s3.amazonaws.com/uploads/post/attachment/19/2005_The_Negotiation_of_Hope.pdf, s.5

návrhu.²¹ Jednou z ideových motivací pro participaci v architektuře je kritika podoby bydlení v pojetí modernistického hnutí, kde podle kritiků moderna selhala. (Více viz např. publikace *Form Follows Fiasco*²²). Přísně technokratický přístup jako by nedokázal naplnit kromě hygienických a bezpečnostních požadavků i lidské očekávání na kvalitu prostředí.²³

„Na úrovni základního společného jmenovatele může být participativní architektura definována jako účast uživatele na některé úrovni v procesu návrhu.“²⁴

Ten, kdo prostor bude užívat, zná nejlépe své potřeby. Moment přizvání uživatele je obecně vnímán jako pozitivní, a participativní architektura jako dobrá i v morální rovině. Je však třeba mít na paměti také to, že zapojením dalších aktérů do procesu návrhu se postup spíše komplikuje a vynořují se otázky o formě a nositelích participace. „Problém je, že výraz participace je akceptován nekriticky.“²⁵ Participace totiž má i implicitní rozměr sdílení moci. To mívá pozitivní využití, tedy posilování ("empowering") lidí ve vztahu k jejich prostředí. Existují však i situace zneužití, pokud je účast veřejnosti na rozhodnutích pouze iluzorní.

Stavba svépomocí

Má poměrně jednoduchou definici: „Stavba, kterou stavebník provádí sám pro sebe“ (§ 160 SZ).²⁶ Existují různé úrovně využití svépomoci. Od úplné stavby svépomocí, kdy stavebník realizuje kompletně celou stavbu od zemních prací až po finální povrchy, přes částečnou svépomoc, až po svépomocné dokončovací práce na stavbě. Pro potřeby této dizertační práce se považuje

²¹ SLÁDEK, Michal, 2014. *Bývanie marginalizovaných rómskych rodín na Slovensku*. Bratislava. Dizertačná práca. Slovenská technická univerzita, Fakulta architektúry., s. 244.

²² BLAKE, Peter. *Form follows fiasco: why modern architecture hasn't worked*. Boston: Little, Brown, c1977. ISBN 0316099392.

²³ AWAN, Nishat, Tatjana SCHNEIDER a Jeremy TILL, 2011. *Spatial agency: other ways of doing architecture*. Abingdon, Oxon [England]; New York, NY: Routledge. ISBN 978-0-415-57192-0. s. 182

²⁴ BLUNDELL-JONES, Peter, 2005. *Sixty-eight and after*. In: *Architecture and participation*. New York: Spon Press, s. 127 – 139

²⁵ BLUNDELL-JONES, Peter, 2005. *Sixty-eight and after*. In: *Architecture and participation*. New York: Spon Press, s. 127 – 139

²⁶ Česká republika. Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2006, částka 63. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=62549&nr=183-2F2006&rpp=15#ocal-content>.

za svépomoc také částečné zapojení stavebníka do pomocných prací na stavbě.

Stavební zákon²⁷ určuje, kdo je oprávněn k provádění staveb (§ 160 SZ), a také, které stavby může stavebník sám pro sebe provádět svépomocí (tj. vlastní pomocí) (§ 103, 104 SZ). V případě staveb pro bydlení je stavebník povinen zajistit odborné vedení provádění stavby stavbyvedoucím.

3. CÍLE DISERTAČNÍ PRÁCE

Předmět výzkumu

Předmětem výzkumu existující realizace sociálního bydlení, při jejichž vzniku byl aplikován princip participace a stavby svépomocí. Kromě analýzy všech dostupných zdrojů o těchto realizacích, byly také formou internetových dotazníků byly dotazovány osoby, které se podílely na realizaci nebo správě těchto objektů.

Pro potřeby výzkumu bylo důležité seznámit se s okolnostmi vzniku svépomocné družstevní výstavby v Československu v 60.-80. letech 20. století. Vzhledem k tomu, že tento fenomén není detailně zmapován v odborné literatuře, zvolil jsem proto metodu polostrukturovaných rozhovorů s pamětníky výstavby, abych získal informace a vstupní data pro svůj výzkum.

Důležitou částí výzkumu bylo pozorování workshopů participativní architektury, včetně přímé účasti na workshopu v osadě Bedřiška v Ostravě.

Cíl výzkumu

Předkládaná dizertační práce má několik cílů.

1. Poukázat na současnou situaci na bytovém trhu v ČR a na to, jaké jsou reálné možnosti lidí ohrožených sociálním vyloučením opatřit si důstojné bydlení s přiměřeně vysokými náklady

27 Česká republika. Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 63. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=62549&nr=183-2F2006&rpp=15#ocal-content>.

2. Představit, zda a jakými způsoby může participace na stavbě bydlení nebo stavba svépomocí ovlivnit zařazení těchto lidí do společnosti
3. zmapovat a analyzovat existující realizace sociálního bydlení, při jejichž vzniku byl aplikován princip participace a stavby svépomocí. Popsat, za jakých okolností vznikaly, jak byla participace implementována a zda a jak přispělo její využití k sociální integraci obyvatel
4. formulovat koncepty participace na stavbě sociálního bydlení a svépomocné stavby sociálního bydlení
5. posoudit možnosti a limity použití různých forem participace, včetně svépomocné stavby při pořizování sociálního bydlení
6. analyzovat, jakým způsobem ovlivnilo využití participace vzhled, konstrukci a architekturu staveb sociálního bydlení

Ambicí této dizertační práce je také určit, jaká míra participace je vhodná a reálně použitelná pro jednotlivé typy podporovaného bydlení uvedené v Koncepci sociálního bydlení ČR 2015–2025 , která měla sloužit jako podklad pro vznik nového zákona o sociálním bydlení, který v roce 2017 nakonec nebyl přijat.

Výzkumná otázka

Dizertační práce se zabývá otázkou: **Je možné vytvořit koncepční strategii sociálního bydlení, jejímž cílem je zároveň podpoření soběstačnosti obyvatel?**

4. METODY ZPRACOVÁNÍ

Struktura disertační práce

Tato dizertační práce je rozdělena do pěti částí, jež reflektují metodologii mého výzkumu:

Úvodní část (1) představuje problematiku výzkumu, předmět výzkumu a jeho cíle. Dále zde popisují metodologii zpracování disertační práce.

Vymezení pojmů (2) obsahuje definice stěžejních pojmů, jež jsou sociální bydlení, participace a stavba svépomocí. Dále zahrnuje slovník dalších důležitých pojmů včetně podrobných vysvětlení pojmů sociální segregace, sociální inkluze, sociální práce, komunitní práce a komunitní centrum.

Následují **teoretická východiska výzkumu (3)**. V kapitole 3.1 je čtenář uveden do problematiky bytových staveb (historie bytových staveb, svépomocná stavba, stavba odborníky, prefabrikace), dále je konfrontován s problematikou práva na bydlení a práva na stavbu (kapitola 3.2).

Následně je popsán vývoj konceptu sociálního bydlení včetně situace kolem vzniku nového zákona o sociálním bydlení v ČR (kapitola 3.3). V kapitole 3.4–6 jsou podrobně popsány všechny možné formy participace na stavbě bydlení a následně je popsán vývoj konceptu participace na stavbách bydlení.

Fenomén stavebních bytových družstev a družstevní svépomocné bytové výstavby je pro téma participace zásadní, a proto kapitola 3.7 popisuje a mapuje vývoj a současný stav stavebních bytových družstev ČR.

V kapitole 3.8 jsou shrnuty myšlenky participativní architektury a následně se čtenář může seznámit s novými trendy v oblasti participace na stavbě bydlení a stavby svépomocí bytových staveb (kapitola 3.9).

Sociální a sociologický aspekt (kapitola 3.10) má potenciál být nejdůležitějším přínosem participace při stavbě. Participace na stavbě sociálního bydlení může pozitivně ovlivnit proces sociální inkluze.

V kapitole 3.11 jsou popsána technická úskalí a etické hledisko stavby svépomocí.

V kapitole 3.12 je pak problematika participace na stavbě bydlení, svépomocné stavby a družstevní výstavby zasazena do legislativního rámce.

Analýza (4) představuje analýzu vybraných relevantních projektů – realizací sociálního bydlení. Analyzována je míra využití participace a stavby svépomocí v těchto projektech, hodnocena je úspěšnost projektů z hlediska řešení problému sociální segregace a je zkoumáno, jakým způsobem využití participace nebo stavby svépomocí ovlivnilo návrh staveb.

Další část (5) tvoří výsledky **dotazníkového průzkumu**, jehož se účastnily osoby, které se podílely na realizaci nebo správě objektů sociálního bydlení, při jehož stavbě byla využita participace nebo stavba svépomocí, **a polostrukturovaných rozhovorů** s osobami s přímou zkušeností

s družstevní bytovou výstavbou v 60.–80. letech 20. století. Pomocí on-line dotazníků a rozhovorů byla doplněna chybějící data a informace.

Z analýz relevantních projektů, dotazníkového průzkumu a polostrukturovaných rozhovorů byly vyvozeny **dílčí závěry (6) – principy implementace participace a stavby svépomocí na stavbě sociálního bydlení.**

Kapitola 6.1 definuje tři možné koncepční přístupy realizace sociálního bydlení s využitím participace a stavby svépomocí. Pro implementaci participace a stavby svépomocí do stavby sociálního bydlení práce doporučuje formu workshopu participativní architektury (kapitola 6.2), přičemž jako příklady dobré praxe uvádí workshop v Kojaticích a v kolonii Bedřiška v Ostravě.

Podrobně jsou popsána specifika navrhování sociálního bydlení s využitím participace a stavby svépomocí (kapitola 6.3). Zejména zvýšené nároky na organizaci a přípravu projektu, zásady pro umístění stavby v rámci sídla, otázka měřítka a typologie, vhodných stavebních materiálů a konstrukčních systémů. Dále jsou zde uvedena doporučení pro snížení pořizovacích a provozních nákladů stavby.

V kapitole 6.4 jsou popsány strategie usnadňující participativní a svépomocnou výstavbu sociálního bydlení, včetně podpory finanční participace při stavbě sociálního bydlení.

Závěr (7) práce shrnuje výsledky výzkumu a rekapituluje pozitiva, které koncept participace a stavby svépomocí sociálního bydlení může přinést. Stanovuje principy a podmínky, kdy je možné tuto strategii použít.

Detailní popis relevantních projektů je přiložen jako samostatná příloha A, dotazníky a rozhovory z části 5 jsou přiloženy jako samostatná příloha B.

Výsledky a detailní popis průběhu workshopů participativní architektury jsou přiloženy jako příloha C a D. Systémy sociálního bydlení v zahraničí jsou popsány v příloze E.

Metodologie

Problém dostupnosti bydlení je komplexní a vyžaduje holistický přístup. Otázka dostupnosti bydlení je ovlivněna množstvím navzájem se ovlivňujících faktorů. Pro pochopení této komplexní problematiky je třeba udělat exkurz

do společenských věd, zejména do sociologie, sociální antropologie, historie a práva. Mezioborový přístup je v současnosti považován za důležitý směr zkoumání komplexních skutečností. V teoretické části se výzkumná práce obrací ke studiu literatury různých vědních oborů a vytváří z nich syntézu. Vzniká interdisciplinární práce, která je určena primárně odborné veřejnosti a zároveň má ambici oslovit i širší publikum. Je určena architektům, kteří se o problematiku zajímají, a dalším odborníkům, kteří získají možnost vidět problematiku z pohledu architekta.

Samotnému výzkumu předcházela teoretická příprava, kdy byla zkoumaná problematika zasazena do historického kontextu, legislativního rámce a sociologických aspektů. Základním předpokladem bylo seznámení se s vývojem bydlení od pravěku až po současnost. Součástí práce je stručné shrnutí historie bydlení, přičemž byl důraz kladen na způsob výstavby (stavba svépomocí, stavba odborníků, prefabrikace) a způsob financování (státní výstavba, soukromá developerská výstavba, družstevní výstavba). Důležitou součástí teoretické přípravy bylo seznámení se s myšlenkami participativní architektury, které jsou v práci také podrobně popsány. Nezbytná je znalost legislativy, zejména stavebního zákona, zákona o obcích a zákona o BOZP.

Dále byla provedena rešerše referenčních projektů. Následně byly zkoumány vybrané projekty a bylo provedeno jejich hodnocení z hlediska míry a užitečnosti participace. Autor se v případě každého projektu seznámil s okolnostmi jeho vzniku, s průběhem a podobou realizace. Byl proveden terénní průzkum osobní návštěvou u vybraných staveb.

Výzkum byl podpořen konzultací s osobami spojenými s realizací formou dotazníků.

Byl analyzován také architektonicko-estetický aspekt a bylo hodnoceno, jakým způsobem využití participace nebo stavby svépomocí ovlivnilo návrh.

V práci jsou tedy kombinovány různé výzkumné metody, výzkum se opírá o čtyři základní pilíře:

1. Studium a analýza relevantních projektů
2. Pozorování workshopů participativní architektury.
3. Polo-strukturované rozhovory s účastníky svépomocné družstevní výstavby v 60.–80. letech 20. století.
4. On-line dotazníkový průzkum, jehož se účastnily osoby, které se podílely na realizaci nebo správě sociálního bydlení, při jehož stavbě byla využita participace nebo stavba svépomocí.

V závěru práce budou stanoveny výchozí principy a strategie, jež budou shledány jakožto vhodné pro využití participace a pro aplikaci na svépomocně realizované projekty sociálního bydlení.

5. VÝSLEDKY VÝZKUMU

Analýza relevantních projektů

Nalezení relevantních projektů, které bylo možné zařadit do analýzy případových studií, nebylo jednoduchým úkolem. Tato skutečnost dokazuje na fakt, že realizace sociálních staveb, při kterých byla užitá participace, jsou vzácné.

Pátrání po relevantních projektech, tvořících stavební materiál analýzy, probíhalo po celou dobu zpracování dizertační práce a nejužitečnějšími zdroji v tomto ohledu nebyla jen odborná literatura, ale především osobní doporučení pedagogů a odborníků na sociální bydlení.

Vyjma několika zahraničních příkladů jsou předmětem analýzy dvě české realizace a řada slovenských zkušeností. Případové studie zahrnují také realizace bydlení MRK (Marginalizovaných romských komunit) na Slovensku, které v rámci terénního průzkumu zmapoval architekt Michal Sládek.²⁸

Výsledný soubor 13 projektů splňuje tyto charakteristiky:

- Stavby je možno označit za stavby sociálního bydlení, ačkoliv ne ve všech případech mají oficiálně tento status.
- V projektech byla v různé míře a různé fázi projektu využita participace. Ve všech případech byla využita stavba svépomocí.

V rámci analýzy bylo hodnoceno, do jaké míry byla využita participace obyvatel na stavbě, o jaký druh participace se jednalo a dále do jaké míry byla využita stavba svépomocí. Dále bylo zkoumáno, do jaké míry přispělo využití participace nebo stavby svépomocí k tomu, aby byla daná stavba „úspěšná“ z pohledu řešení problému sociální segregace, respektive reintegrace obyvatel do společnosti. Následně bylo analyzováno, do jaké míry mohlo

²⁸ SLÁDEK, Michal. Bývanie marginalizovaných rómskych rodín na Slovensku. Bratislava, 2014. Dizertační práce. Slovenská technická univerzita v Bratislave, Fakulta architektúry, Ústav architektúry obytných budov. Vedoucí práce: Ddoc. Ing. arch. Marian Malovaný, CSc.

využití či nevyužití participace nebo stavby svépomocí ovlivnit tuto „úspěšnost“. V neposlední řadě byl analyzován také architektonicko-estetický aspekt staveb a bylo hodnoceno, jakým způsobem využití participace nebo stavby svépomocí ovlivnilo návrh.

Jedná se většinou o novostavby, případně rekonstrukce. Typologicky jde o rodinné domy, řadové domy, případně menší bytové domy. Stavby jsou umístěny většinou ve fungující sídelní struktuře. Některé z nich jsou umístěny na místě někdejšího bydlení nevyhovujících kvalit.

1. Za lepší bydlení v Dobré Vodě (CZ)
2. Darwin Road, Tilbury (UK)
3. Vesnička soužití, Ostrava Muglinov (CZ)
4. Quinta Monroy, Iquique (Chile)
5. 10x10 Housing Initiative, Sandbag houses (JAR)
6. Kitcisakik (CAN)
7. Kojatice (SK)
8. 3E Domy – Rankovice (SK)
9. RD Spišské Podhradie (SK)
10. Moldava nad Bodvou (SK)
11. RD Spišský Hrhov (SK)
12. RD Nálepko (SK)
13. BD Kremnica (SK)

Obrázek 1: Za lepší bydlení v Dobré Vodě (CZ)

Obrázek 2: Darwin Road, Tilbury (UK)

Obrázek 3: Vesnička soužití, Ostrava Muglinov (CZ)

Obrázek 4: Quinta Monroy, Iquique (Chile)

Obrázek 5: 10x10 Housing Initiative, Sandbag houses (JAR)

Obrázek 6: Kitcisakik (CAN)

Obrázek 7: Kojatice (SK)

Obrázek 8: 3E Domy Rankovice (SK)

Obrázek 9: RD Spišské Podhradie (SK)

Obrázek 10: Moldava nad Bodvou (SK)

Obrázek 11: RD Spišský Hrhov (SK)

Obrázek 12: RD Nálepko (SK)

Obrázek 13: BD Kremnica (SK)

PARTICIPACE OBYVATEL A STAVBA SVÉPOMOCÍ

Ve všech případech byla použita stavba svépomocí. V některých projektech byli obyvatelé účastni již v procesu přípravy projektu. V těchto realizacích participace a komunikace s obyvateli v přípravné fázi projektu zásadním způsobem ovlivnily návrh a závěry z těchto setkání sloužily jako vstupní data pro projekt.

Výrazným rozdílem je využití finanční participace. U projektů, kde není finanční participace zahrnuta do procesu, byla stavba svépomocí využita pouze symbolicky. Vysvětlují si to vyšší angažovaností účastníků, kteří rozhodují o svém majetku.

Na Slovensku je realizováno několik projektů v Marginalizovaných romských komunitách (MRK) systémem mikropůjček se zapojením obyvatel do procesu výstavby. Někteří starostové se zapojují a projekty pro svépomocnou výstavbu domů do osobního vlastnictví pomocí mikropůjček podporují. Nicméně politici na úrovni státní správy na Slovensku zůstávají prozatím mimo program mikropůjček. Peníze pro mikropůjčky pocházejí ze soukromých zdrojů – např. Nadace open society funds a dalších velkých sponzorů. Většina obcí na Slovensku postupuje klasickým způsobem, staví nájemní byty nízkého standardu. Tento způsob je pro obce zdánlivě jednodušší, připraví se projekt, vybere se dodavatel a byty se pronajmou klientům, avšak nepřináší s sebou žádnou pozitivní přidanou hodnotu

ÚSPĚŠNOST PROJEKTU Z HLEDISKA ŘEŠENÍ PROBLÉMU SOCIÁLNÍ SEGREGACE

Na příkladu z Kojatic nebo z projektu Alejandra Araveny z Chile je patrné, že participace budoucích obyvatel na stavbě určitých typů sociálního bydlení může zmírnit negativní efekt sociální segregace těchto lidí. V případech, kdy byla některá z forem participace využita, je projekt „úspěšnější“ z hlediska řešení problému sociální segregace, pozitivně působí na své okolí a snižuje nebezpečí, že se z dané lokality stane sociálně vyloučená lokalita – ghetto.

Výsledky participačních postupů nejsou viditelné na první pohled. Hledání hmatatelných argumentů na podporu participace vyžaduje zapojení různých oborů a jejich výzkumných metod. Ty nejdůležitější předpoklady pozitivního efektu participace: empowerment²⁹, podpora osobní odpovědnosti, snižování sociálního napětí a marginality, jsou obtížně měřitelné a srovnatelné.

²⁹ Zmocňování (anglicky: empowerment) je pojem označující zvyšování duchovní, politické, společenské nebo ekonomické síly jednotlivců a komunit. Často zahrnuje také zvyšování důvěry ve vlastní schopnosti. V ekonomickém rozvoji se pojem zmocňování používá jako označení rozvojového přístupu, zaměřeného na posílení schopností lidí v rozvojovém světě ovlivňovat vlastní budoucnost, namísto přímého poskytování pomoci.

Projekt 3E Domy Rankovice a Kojatice hodnotí organizace ETP Slovensko³⁰ jako win-win³¹ řešení, kdy vítězí jak klient, tak obec.

ARCHITEKTONICKO-ESTETICKÝ ASPEKT, KONSTRUKČNÍ A TECHNICKÉ ŘEŠENÍ PROJEKTŮ

Výraznější užití svépomoci implikuje zásahy do designu stavby. Výběr stavebních materiálů a konstrukčních systémů je přizpůsoben stavbě svépomocí. Můžeme to pozorovat na příkladu výstavby v Kojaticích, kde jsou domky tvarově jednoduché, v druhé etapě je kladen důraz na snadné provedení stavebních detailů. Výběr použitých materiálů kromě ceny ovlivňoval i způsob jejich použití. Hledání správné kombinace ceny, kvality a použití se stalo jednou z hlavních činností přípravy projektu. Při výběru byly upřednostňovány takové materiály a konstrukce, kde byly jednoduché detaily, snadná manipulace a výstavba s co nejmenším počtem kroků.

Na příkladu Darwin road je také možno pozorovat velmi racionální návrh konstrukčního systému a dispozic. V projektech přírůstkového bydlení (např. Quinta Monroy) je využití svépomocné stavby určujícím výrazovým prvkem. Stejně tak v originálním konstrukčním systému sandbag houses je určujícím prvkem designu domů. Naopak symbolické užití svépomoci (Za Lepší bydlení v Dobré vodě, Vesnička soužití) se na vnějším vzhledu ani na vnitřním uspořádání stavby nijak výrazně neprojevuje a vznikají průměrné stavby.

Podle Alejandra Araveny, držitele Pritzkerovy ceny, „čím složitější je problém, tím jednodušší řešení je třeba hledat.“³² Dostupnost bydlení je jistě komplexní

-
- 30 Zmocňování. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2015 [cit. 2019-02-14]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Zmoc%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD>
- 31 MAČÁKOVÁ, Slavomíra, SMATANOVÁ, Katarína, KUTAŠ, Slavomír a Martin VAVRINČÍK. *Krok za krokem Z chatrče do 3E domu* [online]. 2014. B.m.: ETP Slovensko -Centrum pre udržateľný rozvoj. Dostupné na: <http://etp.sk/wp-content/uploads/2015/07/Krok-za-krokem-SK-web-FINAL.pdf>
- 32 Win-win strategie je proces řešení konfliktu, který si klade za cíl vyjít vstříc všem jeho účastníkům.
- Win-win. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2016 [cit. 2019-02-14]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Win-win> v orig. „The more complex is the problem, the more the need for simplicity.“ Zdroj: *Alejandro Aravena: My architectural philosophy? Bring the community into the process.* TED Talk [online]. 2014. Dostupné z: https://www.ted.com/talks/alejandro_aravena_my_architectural_philosophy_bring_the_community_into_the_process.

problém. Myšlenka využití svépomocné stavby může být jedním z řešení. Stavby je však třeba navrhnout racionálně a jednoduše.

Dotazníkový průzkum

Formou internetových dotazníků byly dotazovány osoby, které se podílely na realizaci nebo správě objektů sociálního bydlení, při jehož stavbě byla využita participace nebo stavba svépomocí.

		Kojatice (SK)	Vesníčka soužití, Ostrava (CZ)	ŽE Domy, Rankovice (SK)	BD Kremnica (SK)	RD Spišský Hrhov (SK)
						
Jaká forma participace budoucích obyvatel byla použita na stavbě?	participace v přípravě fázi projektu	✓	✓	✓	✗	✓
	participace finanční	✓	✗	✓	✓	✗
	účast na správě bydlení	✓	✓	✗ / ✓ / ✓	✗	✗
	stavba svépomocí	✓	✓	✓	✓	✓
Pokud byla použita práce svépomocí, v jakém rozsahu?	Pomocné práce (ostraha, doprava materiálů)	✓	✓	✓	✗	✓
	Nekvalifikované práce (odstraňování suti, škrábání omítky)	✓	✓	✓	✓	✓
	Šitélné odborné práce (malování, natírání)	✓	✗ / ✓	✓	✗	✓
	Kvalifikované práce (zelení, pokrývání střechy, montáž izolace)	✓	✗ / ✓	✓	✗	✓
Došlo použitím participace / svépomocí ke snížení nákladů na stavbu?		Určité ano	Spíše ano / Určité ano	Určité ano	Určité ano	Určité ano
Došlo použitím participace / svépomocí ke snížení kvality stavby?		Spíše ano	Určité ne / Spíše ne	Spíše ne / Spíše ano / Určité ne	Určité ne	Určité ne
Pomohla participace budoucích obyvatel na stavbě omezit projevy vandalismu a dalších sociálně patologických jevů?		Netze určit	Určité ano	Určité ano / Spíše ano / Určité ano	Určité ano	Určité ano
Kterou formu participace byste doporučili více využívat při stavbě sociálního bydlení?	participace v přípravě fázi projektu	✓	✓	✗ / ✓ / ✓	✓	✗
	participace finanční	✓	✗	✓	✗	✓
	účast na správě bydlení	✓	✓	✗ / ✓	✗	✗
	stavba svépomocí	✗	✓	✓ / ✗ / ✓	✗	✓

Tabulka 1: Výsledky dotazníkového průzkumu – analýzy relevantních projektů

Dotazníkový průzkum pomohl doplnit důležité informace o realizovaných projektech. V případě projektu za Lepší bydlení v Dobré vodě byl autor projektu odkázán na internetové stránky organizace. Tyto stránky se pochopitelně snaží projekt prezentovat pozitivně a neodkrývají slabá místa projektu. Naproti tomu v dotaznících jsou respondenti otevřenější, poukazují

na problémy a nastiňují, co by změnili, pokud by projekt řešili znovu. Z tohoto důvodu byl dotazníkový průzkum velmi cenným zdrojem informací.

Výzkumem bylo zjištěno, že svépomocní stavebníci neprováděli pouze pomocné nebo nekvalifikované práce, ale také středně odborné anebo i kvalifikované práce pod dozorem.

Z výsledků dotazníkového průzkumu dále vyplývá, že využitím participace nebo stavby svépomocí:

1. došlo ke snížení celkových nákladů na stavbu,
2. nedošlo ke snížení kvality provedení stavby,
3. došlo k omezení projevů vandalismu a dalších sociálně patologických jevů.

6. ZÁVĚR

V práci jsou popsány strategie pro usnadnění participativní a svépomocné výstavby sociálního bydlení. Zvláštní důraz je přitom kladen na finanční participaci.

V kapitole specifika navrhování (6.3) jsou uvedeny vhodné principy pro navrhování těchto staveb vyplynuly z teoretické přípravy a byly částečně potvrzeny v rámci analýzy relevantních projektů a pozorování workshopů participativní architektury. Pro přehlednost byla tato problematika rozdělena do několika oblastí:

- participace ve fázi přípravy projektu,
- přímá participace na stavbě (stavba svépomocí),
- urbanismus a poloha stavby v rámci sídla,
- měřítko stavby a typologie,
- stavební materiály a konstrukční systémy,
- ekonomika stavby – pořizovací a provozní náklady stavby.

Závěrem uvádím stručný přehled původních výsledků disertace, v čem zlepšují současný stav problematiky, rekapituluji závěry pro další rozvoj vědy a pro realizaci v praxi. Práce poukázala na současnou situaci na bytovém trhu v ČR a na to, jaké jsou reálné možnosti lidí ohrožených sociálním vyloučením opatřit si důstojné bydlení s přiměřeně vysokými náklady. Dizertační práce splnila vytyčené cíle.

1. Práce představila, jakými způsoby může participace na stavbě bydlení nebo stavba svépomocí ovlivnit zařazení lidí ohrožených sociálním vyloučením do společnosti.

Dle závěrů tohoto výzkumu participace obyvatel na stavbě sociálního bydlení může pozitivně působit na začleňování obyvatel do společnosti a může zvýšit šance na udržení jejich ekonomické soběstačnosti. Jejich zapojení do procesu neboli participace může mít mnoho podob, může se jednat o participaci na procesu přípravy projektu, participaci finanční, participaci na správě bydlení a konečně o fyzickou participaci na stavbě – tj. stavbu svépomocí. V případě, že dojde k využití stavby svépomocí ve větší míře, dochází ke snížení pořizovacích nákladů na stavbu. Nicméně **svépomocná stavba sociálního bydlení by neměla být primárně vnímána jako prostředek snížení nákladů na stavbu, ale spíše jako prostředek komplexní sociální podpory.** Může přinést snížení nákladů v dlouhodobém horizontu a také pozitivita, která nejsou jednoduše finančně vyčíslitelná. Dlouhodobě nezaměstnaní získají práci a zvýší si kvalifikaci. Svépomocná výstavba sociálního bydlení pod odborným vedením poskytuje jedinečnou příležitost pro lidi bez pracovních zkušeností získat pracovní dovednosti a návyky, což prokazatelně zvyšuje jejich šance uplatnit se na pracovním trhu. Kromě pracovních návyků získají také pocit, že něco dokážou, což může být pozitivním impulzem do života. Obojím se sníží státní náklady na podporu v nezaměstnanosti a jiné sociální dávky. Během stavby mohou vznikat sociální kontakty, které zlepší soužití obyvatel domu v budoucnu. Během výstavby získávají klienti vztah k vlastnímu domu, starají se o jeho údržbu. Domy, které vlastnoručně postavili, nečelí problému "vybydlenosti" a jejich majitelé o ně příkladně pečují. V širším kontextu by mohla popularizace a uplatnění konceptu sociálního bydlení realizovaného svépomocí snížit napětí ve společnosti, které pramení ze zjednodušené představy o nepřizpůsobivých občanech, kteří si za svou tíživou životní situaci mohou sami tím, že nechtějí pracovat.

Finanční participace na stavbě sociálního bydlení

Výsledky výzkumu ukazují, že pro vznik inovativních originálních a úspěšných projektů je vhodné účastníky zapojit i z hlediska finanční participace – je-li

to možné. Tato skutečnost se projeví nejen na přístupu účastníků a jejich angažovanosti během stavby svépomocí, ale již motivací spolupracovat při přípravné fázi – a v neposlední řadě vztahem k vlastnímu (či družstevnímu) bydlení. Dá se předpokládat, že osoby, které jsou cílovou skupinou projektů s implementací participace, jež se tato dizertační práce snažila definovat, nedisponují finančními prostředky, které by bylo možné do projekt vložit. Úkolem státní koncepce je proto také vyřešit aspekt financování tak, aby zisk vlastního bydlení byl dlouhodobý a státem podporovaný proces. (Např. systém mikropůjček, uvedený v kapitole 4.2. a 4.3). V úvahu také přichází model obecní výstavby s plánovaným převodem do osobního vlastnictví, přičemž stavba je splácena formou nájmu (např. projekt RD Spišský Hrhov – příloha A.9.3.).

Výhody svépomocné výstavby sociálního bydlení do osobního vlastnictví

Z analýz relevantních projektů a z výzkumu této práce vyplývá, že nejúčinnější metodou je komplexní participace na stavbě sociálního bydlení, kdy vzniká sociální bydlení v osobním (případně družstevním) vlastnictví. Koncept komplexní participace v sobě zahrnuje všechny zmíněné druhy včetně stavby svépomocí a finanční participace obyvatel. Cílem svépomocné výstavby domů do osobního vlastnictví je nejen postavit domy, ale také pomoci jednotlivcům, rodinám a jejich prostřednictvím i komunitám v jejich snaze měnit život klientů pozitivním směrem. Samotnou výstavbu tak lze vnímat především jako inovativní a vysoce účinný nástroj sociální práce s klientem. Výstavba domů a požadavky, které se během výstavby kladou na klienty, pomáhají měnit osobnost klienta a jeho život komplexně. Nový dům je nejvýznamnější věcí, kterou v životě klienti dosáhli, a podařilo se jim to vlastními silami. To představuje velký osobnostní a postojový posun od pasivního čekání na pomoc z okolí a odkázanosti na ni. Po celou dobu výstavby je nezbytné mít na mysli, že do výstavby se nepouštíme jen kvůli lepší střeše nad hlavou a zlepšeným životním podmínkám našich klientů. Důležitý je proces a postup, tedy to, jak ta nová střecha nad hlavou klienta vznikne a co se změní v jeho životě během výstavby a po ní. Maximum odpovědnosti za výsledek by měl proto během celé výstavby nést klient – stavebník.

2. V práci jsou formulovány koncepty participace na stavbě sociálního bydlení a svépomocné stavby sociálního bydlení.

Realizace sociálního bydlení s využitím participace je možná ve třech koncepčních přístupech, v kapitole 6.1. jsou tyto přístupy podrobně popsány.

Práce doporučuje workshop participativní architektury, jakožto funkční nástroj pro zapojení komunity. Ke každé lokalitě a komunitě je třeba přistupovat individuálně. Jako vhodný prostředek, jak zmapovat individuální potřeby a možnosti dané lokality, je možno doporučit workshop participativní architektury. V předkládané práci jsou podrobně analyzovány workshopy participativní architektury v Ostravě v osadě Bedřiška a workshopy v Kojaticích. Workshopu Bedřiška jsem se aktivně účastnil, byl jsem jeho lektorem a spoluorganizátorem. Účast na workshopu pro mne byla stěžejní pro pochopení toho, jakou roli v projektu hraje komunitní centrum a sociální pracovníci. Bez jejich účasti by nebylo možné zprostředkovat komunikaci mezi obyvateli a architekty. Důležitým aspektem také byla skutečnost, že workshop probíhal přímo “in situ“ a díky tomu byl také posílen kontakt s komunitou.

3. V práci byly posouzeny možnosti a limity použití různých forem participace, včetně svépomocné stavby při pořizování sociálního bydlení.

Předpoklad 1 – existující komunita

Dizertační práce se zabývala otázkou, zda je v českém prostředí možné aplikovat strategie umožňující participaci a stavbu svépomocí, jak tomu bylo například v projektu v romské osadě v Kojaticích na Slovensku. Ačkoliv se v tuto chvíli na území ČR romské osady nevyskytují, existují tzv. sociálně vyloučené lokality, které mají podobné charakteristiky. Podrobnější analýzou lze vytipovat vhodnou lokalitu a pokusit se aplikovat principy, které byly užity v Kojaticích. Příznivým aspektem a podmínkou implementace principů participace, je existence komunity a mezilidských vazeb mezi budoucími sousedy již před vznikem projektu (komunita může existovat buď v místě stavby, ale i bez konkrétní lokality – například mladí dospělí opouštějící dětské domovy apod.). Lidé, kteří se znají, se mohou navzájem motivovat a podpořit se v náročném čase výstavby, a šance na úspěšnost projektu se tím zvyšují. Možným příkladem komunit v konkrétních lokalitách jsou tzv.

sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené romské lokality. Mapa sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR obsahuje mimo jiné také kontakty na v místě působící nestátní neziskové organizace a sociální pracovníky.³³

Předpoklad 2 – fungující komunitní centrum

Z výzkumu předkládané dizertační práce vyplývá, že základním předpokladem pro realizování projektu sociálního bydlení se zapojením místní komunity je přítomnost fungujícího komunitního centra v lokalitě. Prostřednictvím pracovníků sociálních služeb může být navázán kontakt s místními lidmi, lokalita může být zmapována a informace mohou být využity jako vstupní data pro projekt. Ze zkušeností také vyplývá, že komunitní centrum by mělo zůstat v provozu i po ukončení výstavby. V žádném z analyzovaných projektů se zatím nepodařilo vytvořit plně funkční komunitu, která se obejde bez komunitního centra.

4. Práce analyzovala, jakým způsobem ovlivnilo využití participace vzhled, konstrukci a architekturu staveb sociálního bydlení.

U příkladů staveb, kde došlo k zapojení místní komunity v přípravné fázi a kde byla výrazně využita svépomoc na stavbě, bylo toto promítnuto do koncepce projektu. Díky tomu vznikl zcela originální design, což by se nestalo, pokud by nebylo uvažováno s využitím svépomoci. Na příkladu přírůstkového bydlení Quinta Monroy v Iquique v Chile lze toto zcela jasně pozorovat. Architekt Alejandro Aravena pochopil potřeby komunity a vytvořil novou typologii, která by nevznikla bez důsledné participace s místní komunitou v přípravné fázi projektu. Ocenění Pritzker Prize, které tento architekt především díky tomuto projektu získal, dokazuje, že **vyšší míra zapojení komunity do procesu navrhování a realizace sociálního bydlení je aktuálním tématem architektury 21. století**. Jedná se o důležitý princip, který by neměl být opomíjen a měl by být implementován do přípravné fáze projektů. Může totiž pozitivně ovlivnit problém nedostupného nebo nevyhovujícího bydlení sociálně slabých obyvatel.

³³ Mapa sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR [online]. [cit. 2019-02-10]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/mapa/int_CR.html

7. LITERATURA

AWAN, Nishat, Tatjana SCHNEIDER a Jeremy TILL, 2011. *Spatial agency: other ways of doing architecture*. Abingdon, Oxon [England]; New York, NY: Routledge. ISBN 978-0-415-57192-0.

BLAKE, Peter. *Form follows fiasco: why modern architecture hasn't worked*. Boston: Little, Brown, c1977. ISBN 0316099392.

BLUNDELL-JONES, Peter, 2005. Sixty-eight and after. In: *Architecture and participation*. New York: Spon Press,

DULLA, Matúš. *Kapitoly z historie bydlení*. 1. vyd. Praha: České vysoké učení technické, 2014.

KUBIŠTA, Hynek. *Česká stavební a bytová družstva*. Praha, 1935.

MAČÁKOVÁ, Slavomíra, SMATANOVÁ, Katarína, KUTAŠ, Slavomír a Martin VAVRINČÍK. *Krok za krokom Z chatrče do 3E domu* [online]. 2014. B.m.: ETP Slovensko -Centrum pre udržateľný rozvoj. Dostupné na: <http://etp.sk/wp-content/uploads/2015/07/Krok-za-krokom-SK-web-FINAL.pdf>

MĚŠŤAN, Radomír. *Stavba svépomocí*. 2. nezměněn. vyd. Praha: Nakladatelství technické literatury, 1985.

SLÁDEK, Michal, 2014. *Bývanie marginalizovaných rómskych rodín na Slovensku*. Bratislava. Dizertačná práca. Slovenská technická univerzita, Fakulta architektury.

STÁREK, Zbyněk. *Stavíme dům: Průvodce stavebníka od základů až po hrubou stavbu domu*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2009.

TILL, Jeremy, 2005. *The negotiation of hope*. V: Collected Writings [online]. Dostupné na:

https://jeremytill.s3.amazonaws.com/uploads/post/attachment/19/2005_The_Negotiation_of_Hope.pdf, s.5

Strategie a zákony:

Strategie sociálního začleňování 2014–2020. In: MPSV 2014. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf.

Strategie romské integrace do roku 2020. 2014. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jiri-dienstbier/aktualne/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.docx>.

ZEMAN, Václav. ÚŘAD VLÁDY ČR – AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ V ROMSKÝCH LOKALITÁCH. *Podmínka zaměstnání 10 % dlouhodobě nezaměstnaných osob ve veřejných zakázkách.* Praha, 2012. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-k-oblasti-zamestnanost/podminka-zamestnavani-10-procent-dlouhodobě-nezamestnaných-osob-ve-veřejných-zakázkách-asz-2011/download>.

Sociální vyloučení: Dobrá praxe a řešení. Manuál pro obce. Společně k bezpečí o. s. [online]. 2009 [cit. 16. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/soc-vyloucení-dobra-praxe-reseni-pdf.aspx>.

Sociální bydlení v EU, Evropský parlament, Brusel 2013. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/c73c2300-eb55-4274-9a38-da1d1e89cd45/Socialni-bydleni-v-EU.pdf>

Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).

Internetové zdroje:

www.ceskatelevize.cz

www.czso.cz

www.dvs.cz

www.esfcr.cz

www.mpsv.cz

www.statistikaamy.cz

www.wikipedia.org

8. SEZNAM PRACÍ A PUBLIKACÍ

SIGMUND, Vojtěch a Karolína KRIPNEROVÁ. Architektura a bezdomovectví. In.: *Odborná kniha - Veřejný a bezdomovectví prostor*. Zadavatel MPSV ČR. V přípravě, Datum vydání 06/2019.

Pozn. Koordinátoři sborníku Architekti bez hranic, z. s. (Vojtěch SIGMUND a Karolína KRIPNEROVÁ)

SIGMUND, Vojtěch. Sociální bydlení realizované svépomocí. In.: *Sociální bydlení v České republice: Otázky, výzvy a úskalí (Díl I)*. Zadavatel MPSV ČR. V přípravě, Datum vydání 2019.

Pozn. Abstrakt Vojtěcha Sigmund vybrán do publikace, zaslán kompletní text.

SIGMUND, Vojtěch. Sociální bydlení realizované svépomocí. In.: *Katalog z mezinárodní vědecko-výzkumné konference studentů doktorského studia Architektura a urbanismus ve středoevropském prostoru*, V Praze: Česká technika – nakladatelství ČVUT, 2014

SIGMUND, Vojtěch. Sociální bydlení realizované svépomocí. In.: *AUR 14 - Architektura a udržitelný rozvoj: Sborník z konference*. V Praze: Česká technika – nakladatelství ČVUT, 2015, s. 206. ISBN 978-80-01-05738-4.

ANALÝZY TYPOLOGICKÝCH A STAVEBNĚ TECHNICKÝCH STANDARDŮ PRO POTŘEBY ZÁKONA O SOCIÁLNÍM BYDLENÍ: Výzkumná zpráva, zajištění pracovních materiálů a výstupů Pracovní skupiny technických standardů při MPSV. 2014. Vojtěch Sigmund – součástí řešitelského týmu, vypracování řešerší. Vedoucí týmu FA ČVUT Michal Kohout [online]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/28221/Analzy_typologickych_a_stavebne_technickych_standardu.pdf

SIGMUND, Vojtěch. Cyklus o mladé české architektuře v UKG – Vojtěch Sigmund. In: *Archiweb.cz* [online]. 22. 10. 2013 [cit. 2019-02-14]. Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/n/lectures/cyklus-o-mlade-ceske-architekture-v-ukg-vojtech-sigmund>

SIGMUND, Vojtěch. Nejen očima a ušima, ale také rukama: Vojtěch Sigmund píše o studiu ve Francii. In: *Bulletin Alfa*. Fakulta architektury ČVUT, 2013(06), s. 10-11. [online]. Dostupné z:

https://old.fa.cvut.cz/attachments/BAhbBlsHOGZmSSIdNTFkMzjiODY1MDE2NTMxNmIzMDQ4MmFhBjoGRVQ/alfa2013_06.pdf?sha=86ecf486

SIGMUND, Vojtěch. Nepálené hlína – stavební materiál současnosti, zkušenosti z Latinské Ameriky. In: *Zpravodaj ČSVTS*. Český svaz vědeckotechnických společností, 2013(36), 55. [online]. Dostupné z: <http://zpravodaj.csvts.cz/listuj.php?pdf=./data/2013/z/36.pdf#page/1>

SIGMUND, Vojtěch. LAB: Očíma doktorandů: Vojtěch Sigmund. In: *Bulletin Alfa*. Fakulta architektury ČVUT, 2012(04), s. 9. [online]. Dostupné z: https://old.fa.cvut.cz/attachments/BAhbBlsHOGZmSSIdNGY4ZmQzNDA1MDE2NTMzODNkMDA3MzAwBjoGRVQ/alfa2012_04.pdf?sha=501b8e36

SIGMUND, Vojtěch. *Sociální bydlení realizované svépomocí*, Příspěvek na Workshopu I – studentů doktorského studia, květen 2011, ČVUT, Fakulta architektury.

SIGMUND, Vojtěch. *Sociální bydlení realizované svépomocí*, Příspěvek na Workshopu II – studentů doktorského studia, květen 2012, ČVUT, Fakulta architektury.

PŘEDNÁŠKY, PREZENTACE

SIGMUND, Vojtěch. *Sociální bydlení realizované svépomocí*, příspěvek na Mezinárodní vědecko-výzkumná konference studentů doktorského studia Architektura a urbanismus ve středoevropském prostoru 20.12.2014

SIGMUND, Vojtěch. *Nepálená hlína jako stavební materiál budoucnosti*, přednáška 5. 12. 2018 na FS ČVUT, International Center for World Development CTU / Mezinárodní centrum pro rozvojové projekty ČVUT

SIGMUND, Vojtěch. *Sociální bydlení – participace a stavba svépomocí*, přednáška 28.08.2018 na workshopu participativní architektury na Bedřichce (Zůstaneme spolu a proměníme)

SIGMUND, Vojtěch. *Sociální bydlení – participace a stavba svépomocí*, přednáška 24. 10. 2013 v Děčíně – Podmoklech v rámci Cyklu u mladé české architektuře (Ukradená galerie Děčín)

-----Bez ohlasů a recenzí-----

9. SUMMARY

A brief overview of the original results of the dissertation, how they improve the current state of the issue, summarize the conclusions for further development of science and for implementation in practice. The thesis highlighted the current situation in the housing market in the Czech Republic and the real possibilities for people threatened by social exclusion to obtain dignified living at a reasonably high cost. The dissertation fulfilled the stated goals.

1. The thesis presents how the participation in housing development or self-construction can influence the inclusion of people at risk of social exclusion.

According to the results of this research, the participation of the population in the construction of social housing can positively affect the integration of the population into society and may increase the chances of maintaining their economic self-sufficiency. Their involvement in the process of participation can take many forms, such as participation in the process of project preparation, financial participation, participation in housing management, and finally physical participation in the construction - self-construction. In the case that self-construction is used significantly, the construction cost is reduced. However, **the self-construction of social housing should not be perceived primarily as a means of reducing construction costs, but rather as a means of complex social support.** It can bring long-term cost reduction and also positives that are not simply financially quantifiable. Long-term unemployed will get a job and increase their skills. Self-construction of social housing under professional guidance provides a unique opportunity for people without job experience to acquire working skills and habits, which demonstrably increases their chances of being employed on the labor market. In addition to working habits, they also feel that they are doing something, which can be a positive impulse to life. Both will reduce the state costs of unemployment and other social benefits. During the construction, social contacts can be created to improve the cohabitation of the house's inhabitants in the future. During construction, clients get a relationship to their own home, care for their maintenance. The houses that have been built using self-construction do not face the problem of "exhaustion" and their owners take care of them exemplary. In a wider context, the popularization and application of the concept of self-constructed social housing could reduce the tensions

in society resulting from the simplified image of non-compliant citizens „who, facing difficult life situation by their fault, because they do not want to work.“

Financial participation in the construction of social housing

Research results show that for innovative and successful projects is appropriate to engage the inhabitants also in financial participation. This fact is reflected not only in the attitude of the participants and their involvement during the self-construction but in the motivation to cooperate in the preparatory phase – and last but not least in relation to their own (or cooperative) housing. It can be assumed that the people who are the target group of projects with implementation of participation, which this dissertation work was trying to define, do not have the funds that could be put into the project. It is therefore a task of the government to solve the financing aspect so that the acquisition of ownership housing is a long-term and state-supported process. (Eg micro-loan system). Another possible model is municipal housing development with planned transfer to personal ownership, where the housing construction is being repaid in the form of a lease (eg Spišský Hrhov project).

Benefits of self-construction of social housing in personal property

The analysis of relevant projects and the research of this work show that the most effective method is a complex participation in the construction of social housing, where social housing is created in personal (or cooperative) ownership. The concept of the complex participation includes all the types mentioned, including the self-construction and financial participation of inhabitants. The goal of self-building home ownership is not only to build houses but also to help individuals, families and communities in their efforts to change their lives in a positive direction. Building itself can be perceived primarily as an innovative and highly effective tool of social work with the client. Building their homes and the demands placed on clients during construction help to change the client's personality and his life in a comprehensive way. The new house is the most important thing that clients have achieved in their lives, and they have done it with their own capacities. This represents a great personality and attitude shift from passive waiting to help out and care for her. Throughout the construction process, it is necessary to keep in mind that we do not build into the construction just because of a better roof above our head but as well the improvement of living conditions of our clients. What is important is the process, how the new roof

over the client's head will arise and what will change in his life during construction and afterwards. The maximum responsibility for the result should therefore be borne by the client-builder throughout the construction.

2. The thesis presents concepts of participation and self-construction of social housing

The implementation of social housing using participation is possible in three conceptual models, which are described in detail in the thesis.

The workshop recommends a participatory architecture workshop as a functional tool for community engagement. Every site and community needs to be approached individually. A workshop of participatory architecture can be recommended as a suitable means of mapping the individual needs and possibilities of the site. The thesis analyzes in detail the workshops of participatory architecture in Ostrava in Bedřiška and workshops in Kojatice. As the author of the thesis, I participated actively in the Bedřiška Workshop, being a group leader and co-organizer. Participating in the workshop for me was crucial to understanding the role of the community center and social workers in the project. Without their participation it would not be possible to establish communication between residents and architects. An important aspect was also the fact that the workshop was carried out "in situ" directly, and this also enhanced contact with the community.

3. The possibilities and limits of use of various forms of participation, including self-help construction in social housing, were assessed.

Condition 1 - existing community

The dissertation dealt with the question whether it is possible to apply strategies in the Czech environment for participation and self-construction, as was the case in a project in a Roma settlement in Kojatice in Slovakia. Although Roma settlements are not present in the Czech Republic at present, there are so-called socially excluded sites with similar characteristics. By more detailed analysis, can be found a suitable location and try to apply the principles that were used in Kojatice. A good aspect and a condition for the implementation of the principles of participation is the existence of community and interpersonal relationships between future neighbors before the project is started (the community can exist either at the site or without a specific location - for example, young adults leaving orphanage, etc.). People who know each other can motivate others and support

themselves in difficult times of construction, and the chances of success are increasing. Possible examples of communities in specific localities are so-called socially excluded or social exclusion of the endangered Roma locality. The map of the socially excluded or social exclusion of endangered Roma localities in the Czech Republic includes, among other things, contacts on the local non-governmental non-profit organizations and social workers.³⁴

Condition 2 - a functioning “community center”

The research of the presented dissertation shows that the basic prerequisite for realization of a social housing project with the involvement of the local community is the presence of a functioning “community center” in the locality. Through social services workers, contact with local people can be established, the site can be mapped and information can be used as input for the project. Experience also shows that the community center should remain in operation even after construction has ended. In none of the projects that have been analyzed have so far been able to create a fully functioning community that will avoid the community center.

4. The thesis analyzed how the use of participation influenced appearance, construction and architecture of social housing.

In examples of projects where the local community was involved in the preparatory phase and where self-construction was used, this fact was reflected in the design of the project. This has created an innovative design, which would not have happened if self-construction was not considered. On the example of Quinta Monroy's incremental housing in Iquique, Chile, can be seen it very clearly. Architect Alejandro Aravena understood the needs of the community and created an innovative typology that would not have arisen without consistent participation with the local community in the preparatory phase of the project. The Pritzker Prize, which this architect gained thanks to this project, proves that a **higher level of community involvement in the process of designing and implementing social housing is an actual topic of 21st century architecture**. It is an important principle that should not be ignored and should be implemented in the preparatory phase of projects. It can positively influence the problem of inaccessible or inadequate housing of poor people.

³⁴

Mapa sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR [online]. [cit. 2019-02-10]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/mapa/int_CR.html